

Маліновська Н. В., к.пед.н., доцент (Рівненський державний гуманітарний університет)

ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДОВКІЛЛЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

***Анотація.** У статті обґрунтовано актуальність та необхідність розв'язання проблеми виховання у дітей відповідального ставлення до довкілля в умовах закладу дошкільної освіти та родини. Представлено методiku виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальної поведінки в природному середовищі, визначено педагогічні умови, які сприяють оптимізації цього процесу.*

***Ключеві слова:** довкілля, відповідальне ставлення, старші дошкільники, відповідальна поведінка.*

***Аннотация.** В статье обоснована актуальность и необходимость разрешения проблемы воспитания у детей ответственного отношения к окружающей среде в условиях учреждения дошкольного образования и в семье. Представлена методика воспитания у старших дошкольников ответственного поведения в природной среде, определены педагогические условия, которые способствуют оптимизации этого процесса.*

***Ключевые слова:** окружающая среда, ответственное отношение, старшие дошкольники, ответственное поведение.*

***Annotation.** Article highlights the development features of responsible attitude to environment of the preschool age children. The relevance of this issue and the objective need of its working-out in the pre-school educational institutions and family for the acquisition of life competence by children have been proved. Criteria and indicators have been defined and levels of formation by students of responsible behaviour in environmental conditions have been characterized: initiative-responsible, executive-responsible, formally-responsible and irresponsible. An experimental method for enveloping responsible attitude of the senior preschool-age children to the environment, which includes the accumulation and systematization of knowledge concerning safe behaviour in the environment; the formation of motivational value orientations aimed at preserving life and health; the accumulation of practical experience of responsible behaviour in the environment have been outlined. It has been experimentally proved that reasonable pedagogical conditions and methods contribute to the optimization of the process of education of responsible attitude to the environment of the senior preschool age children. While research performed it has been found that*

the most formed are cognitive and behavioural criteria of responsible behaviour, and motivational-value criterion has a lower level. Results of the compared indicators of awareness and ability to act safely in different life situations proved the existence of a direct relationship between them. This is due to the fact that the educational process is carried out by teachers with using traditional methods of transmission of ready-made algorithms of responsible behaviour in the environment.

Key words: *environment, responsible attitude, senior pre-school age children, responsible behaviour.*

Одним із пріоритетних завдань у дошкільній освіті є виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей дошкільного віку, навчання основних правил поведінки під час надзвичайних ситуацій, вміння діяти в екстремальних умовах.

Дошкільний вік характеризується зростанням рухової активності, фізичних можливостей дитини, підвищенням допитливості, прагненням до самостійності. За відсутності життєвого досвіду це нерідко може призводити до виникнення травмонебезпечних ситуацій. У зв'язку з цим дорослі (батьки і педагоги) повинні дбати про збереження і зміцнення здоров'я дітей, захистити їх від можливих небезпек, навчити безпечно взаємодіяти з довкіллям [1; 2].

Проблема виховання відповідальної поведінки дітей у природному середовищі в період дошкільного дитинства досліджувалася провідними науковцями та педагогами-практиками у теоретичному (Т. Андрюшенко, О. Богініч, Н. Гавриш, В. Григоренко, П. Гусак, Н. Денисенко, О. Дубогай, Л. Загоруйко, Н. Зимівець, О. Капренко, О. Кононко, К. Крутій, Л. Лохвицька, З. Плохий, В. Петрович, Т. Поніманська, Н. Семенова) та практичному (С. Бадрак, Л. Боруевич, Т. Бунда, О. Ващенко, В. Грибова, В. Гузиніна, Г. Джемула, Л. Єніна, Т. Зав'язун, Л. Канафоцька, І. Литвиненко, Л. Мельник, В. Ніколаєнко, С. Свириденко, О. Семенюк, Л. Сергієнко, О. Чорновіл, В. Шавровська) аспектах.

Сучасні дослідники розглядають проблему виховання безпечної поведінки особистості як необхідну складову життєвої компетентності, спрямовану на збереження життя і здоров'я. Вони стверджують: врахування відповідального ставлення до власної безпеки має відбуватися на всіх етапах життя людини, а розпочинати його варто з раннього дитинства [3].

Базовий компонент дошкільної освіти як державний освітній стандарт орієнтує педагогів на певний результат планомірної системної роботи щодо формування у дітей елементарної компетенції з основ безпеки життєдіяльності.

Метою нашої статті є розкриття специфіки виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку.

У межах реалізації констатувального експерименту було визначено критерії та показники сформованості відповідального ставлення до довкілля у старших дошкільників: когнітивний з такими показниками: орієнтація у довкіллі та здатність виділяти небезпечні чинники в ньому; здатність оцінювати небезпечні ситуації, їх наслідки та шляхи уникнення; уявлення про дії щодо подолання небезпечних ситуацій; мотиваційно-ціннісний з його показниками: відповідальне, ціннісне ставлення до себе, свого життя і здоров'я; розуміння соціальної позиції «Я у світі»; діяльнісно-поведінковий з такими показниками: уміння дотримуватися правил збереження життя й здоров'я; уміння чинити опір негативним впливам довкілля в межах своїх вікових можливостей [4].

На основі аналізу експериментального матеріалу виявлено рівні сформованості відповідального ставлення дітей старшого дошкільного віку до довкілля: ініціативно-відповідальний, виконавсько-відповідальний, формально-відповідальний та безвідповідальний.

У ході дослідження встановлено, що найбільше сформований когнітивний і поведінковий критерій відповідальної поведінки, нижчий рівень має мотиваційно-ціннісний. Результати зіставлення показників обізнаності й уміння безпечно діяти в різних життєвих ситуаціях довели існування між ними прямої залежності. Це пов'язано з тим, що виховний процес здійснюється шляхом використання педагогами традиційних методів передачі готових алгоритмів відповідальної поведінки у довкіллі.

Дані констатувального етапу експерименту виявили необхідність методики виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку.

Процес виховання відповідального ставлення до довкілля у старших дошкільників здійснювався за допомогою розробки й реалізації педагогічної технології, яка включала три взаємопов'язані етапи: когнітивно-інформаційний, мотиваційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий.

Метою першого, когнітивно-інформаційного етапу, було накопичення та систематизація знань дітей про довкілля, правила поведінки в ньому (правила дорожнього руху, поводження з електроприладами, з незнайомими людьми).

Формами роботи, що сприяли реалізації мети цього етапу, були заняття з ознайомлення дітей з довкіллям, спостереження, екскурсії, екскурсійно-огляди, читання художніх творів, цільові прогулянки, розглядання ілюстрацій, перегляд мультфільмів.

Провідною формою роботи на цьому етапі дослідження виступили заняття з ознайомлення дітей з довкіллям, під час яких збагачували, розширювали й уточнювали знання дітей про довкілля (природне, предметне, соціальне), його чинники; виховували дбайливе ставлення до

природи, світу й самої себе, інших людей. Увагу дітей звертали на обов'язкове дотримання правил поведінки у доквіллі.

Низка занять («Їсти гриби шкідливо дитворі», «Сильний вітер і гроза – небезпечні для життя», «Відпочинок в осінньому лісі», «Без води – і не туди, і не сюди!») були присвячені ознайомленню дошкільників з правилами поведінки в природі. Під час їх проведення використовувалися дидактичні ігри, читання художніх творів, відгадування загадок, бесіди, розповіді, інсценування або обговорення ситуацій.

Важливе місце в експериментальній роботі було відведено художнім творам, які використовувалися на заняттях (як елемент інтегрованого заняття або як повноцінне тематичне заняття), і поза ними. На їх основі проводилися ігри-інсценізації, ігри-драматизації.

З дітьми читали й обговорювали авторські казки Л. Прозорової, в яких описано сучасні реалії, близькі та зрозумілі дошкільникам ситуації. Цікаві сюжети (казки «Невдалий сюрприз для матері», «Струм не любить пустунів». «Цікавість не доводить до добра», «Ігри бувають небезпечними») захоплювали дітей, а запитання за їх змістом спонукали до прийняття свідомих рішень. Разом з персонажами діти вчилися диференціювати поняття «безпечне», «небезпечне»; орієнтуватися у правилах поведінки з незнайомими людьми, предметами і речовинами доквілля [5].

Проблемні ситуації, творчі завдання, прийоми моделювання допомогли дітям дізнатися, як правильно поводитися в нестандартних життєвих ситуаціях, до кого можна звернутися за критичних обставин.

Запитання допомагали дошкільникам детальніше розібратися в обставинах небезпечних ситуацій для того, щоб уникнути неприємностей у майбутньому або принаймні допомогти іншим, не нашкодивши самим собі.

На заняттях з ознайомлення дошкільників з доквіллям та під час індивідуальної роботи з ними вивчали прислів'я та приказки: «Хто з вогнем грається, той потім кається», «Від малої жаринки – великий вогонь», «Диму без вогню не буває», «Опікся на молоці, то й на воду дми», «З добрим дружи, а лихого стережись!» тощо.

Другий етап експериментальної роботи, мотиваційно-ціннісний, мав на меті виховання відповідального ціннісного ставлення до себе, свого життя і здоров'я у старших дошкільників.

У змістовий аспект роботи було покладено застосування різних форм роботи з дітьми: розваг, екскурсій, свят, різних видів ігор тощо.

Невеликі розваги, присвячені безпеці, об'єднували у цикли, які мали спільних персонажів (Сова, Незнайко, Зайчєня, Вовк, Їжак). Така форма роботи давала змогу швидко активізувати дітей, нагадати їм, чому було присвячена попередня розвага, а, як наслідок, допомагала сформуванню цілісної картини правил поведінки у доквіллі. Так, дошкільники з інтересом відвідували уроки у лісовій школі безпеки (міні-розваги «Щоб не трапилось

пожежі, треба бути обережним», «Будь обережним на дорозі»), рятували звірів (спортивна розвага «Маленькі рятівники поспішають на допомогу»).

Для забезпечення особистісно орієнтованого підходу під час освітньої роботи з дітьми з безпеки життєдіяльності використовували різноманітні дидактичні ігри. Їх проводили як під час організованої пізнавальної діяльності, так і в різні режимні моменти життєдіяльності групи: ранкові або вечірні години, на прогулянці тощо.

Діяльнісно-поведінковий етап експерименту передбачав розвиток у дошкільників практичних навичок відповідальної поведінки в процесі власної діяльності в довіллі.

Змістовим аспектом роботи були сюжетно-рольові ігри, моделювання певної ситуації (на дорозі, вдома, на природі), досліди.

Ефективним методом виховання відповідального ставлення дітей до довілля виявилось моделювання в ігровій формі ситуацій, в які потрапляють улюблені іграшки дитини. Наприклад:

– Ось ведмедик загубився в супермаркеті. Як йому поводитися?

– А ось лисеня загубилося в метро: до кого звернутися по допомогу?

Тести-ігри («Прогнозування наслідків», «Що трапиться, якщо...?») сприяли усвідомленому самостійному використанню накопиченого безпечного досвіду поведінки у довіллі. Вони вчили дошкільників передбачати варіанти того, що може статися, а також запобігти небажаній поведінці.

Досліди («Як працює термометр?», «Як загасити вогонь?», «Виникнення грому») надавали дошкільникам можливість самостійно знаходити рішення, підтвердження або спростування власних думок та переконань. Поміркувавши, як правильно діяти, аби допомогти своїм іграшкам, діти навчалися правильно поводитися у той чи іншій життєвій ситуації [6].

Раз на тиждень під час комплексного заняття або в спеціально відведений у режимі дня час з дошкільниками проводили хвилинки безпеки [7]. Дітей залучали до ігрової або пізнавальної діяльності у формі дидактичних ігор, бесід, дослідів, читання або обговорення змісту художніх творів та ілюстрацій, вивчення правил безпеки, моделювання проблемних ситуацій тощо. Під час такої діяльності дошкільники отримували нові або поглиблювали та закріплювали раніше засвоєні знання про основні правила поведінки в небезпечних для життя ситуаціях.

Цей етап дослідження завершувався проведенням Тижня безпеки дитини, який передбачав практичне закріплення у старших дошкільників знань і навичок свідомої безпечної поведінки, формування у кожної дитини активної позиції щодо власної безпеки.

Виховання в дитини дошкільного віку відповідальної поведінки в довіллі ґрунтується на позитивних прикладах дорослих. Тому в експериментальній роботі особливу увагу приділяли роботі з батьками,

переконували їх, що не можна вимагати від дитини виконання будь-якого правила, якщо близькі їй дорослі самі не завжди ними керуються.

Педагогічними умовами, що забезпечили виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку виступили: створення розвивального комфортного середовища в умовах дошкільного закладу задля забезпечення ефективності процесу виховання відповідальної поведінки дошкільників у довкіллі; впровадження поетапної методики виховання відповідального ставлення дошкільників до довкілля; реалізації конструктивної взаємодії педагогів і батьків у процесі виховання відповідальної поведінки дітей у довкіллі.

Узагальнені результати дослідження засвідчують ефективність запропонованих педагогічних умов та методики виховання відповідального ставлення до довкілля у дітей старшого дошкільного віку, доцільність їх впровадження у педагогічний процес закладів дошкільної освіти.

1. Долинна Ольга. Пріоритетний аспект роботи – безпека життєдіяльності дитини / Ольга Долинна // Дошкільне виховання. – 2013. – № 4. – С. 7-13. **2.** Лохвицька Л. В. Програма з основ здоров'я та безпеки життєдіяльності дітей дошкільного віку «Про себе треба знати, про себе треба дбати» / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 120 с. **3.** Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. Богуш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 408 с. **4.** Карнаух Л. П. Психолого-педагогічні засади виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в соціальному середовищі / Л. П. Карнаух // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей і учнівської молоді: зб. наук. пр. / Інститут проблем виховання. – К., 2008. – Вип. 12. – С. 217–224. **5.** Прозорова Людмила. Казка розуму навчає і від бід застерігає / Людмила Прозорова // Дошкільне виховання. – 2017. – № 1. – С. 20–23. **6.** Андреева Т. Т. Використання різних методів та прийомів у формуванні практичних навичок з безпеки життєдіяльності у дітей 6 року життя / Т. Т. Андреева, І. В. Панченко // Безпека життєдіяльності. – 2016. – № 12. – С. 15–17. **7.** Гураш Лариса. Розумна обережність – запорука безпеки. Методичні поради з питань безпеки життєдіяльності дошкільнят / Лариса Гураш // Дошкільне виховання. – 2003. – № 7. – С. 7–9.

Рецензент: д.пед.н., професор Литвиненко С. А.